Dušan Vujović*
Vodeći ekonomista
Svetska Banka

U POTRAZI ZA NOVIM MODELOM RAZVOJA: POUKE GLOBALNE KRIZE

In Search of a New Development Model:
Lessons From the Global Crisis

Sažetak

Od 1971. godine svetom dominira treći talas globalizacije zasnovan na fleksibilnim deviznim kursovima, slobodnoj trgovini i neograničenim tokovima kapitala. Više od tri decenije svetska trgovina je rasla brže od novostvorne vrednosti: udeo trgovine u BDP skoro porastao je sa 13% u 1970. godini na 25% u 2005. godini. Globalizacija je pun zamah doživela tokom 1980-ih godina širenjem tržišnih reformi, liberalizacijom spoljne trgovine i širokim prihvatanjem modela razvoja zasnovanog na izvoznoj orijentaciji među tzv. novim tržišnim privredama (NTP) i evropskim zemljama u tranziciji. Globalna ekonomska kriza je naglo prekinula finansijske i trgovinske tokove i dovela u pitanje održivost procesa globalizacije i ovog modela razvoja. I pored velikih razlika u mišljenjima, većina analitičara smatra da se proces ekonomske globalizacije može nastaviti. Pitanje je da li će se to desiti rešavanjem očiglednih problema (*Rajan*), svesnim ograničavanjem globalizacije u skladu sa zahtevima očuvanja demokratije i nacionalnih privreda (*Rodrik*), ili delegiranjem neophodnih regulativnih i ekonomsko-političkih nadležnosti supranacionalnim telima (*Stiglitz*). I pored manjih popravki, kriza je samo potvrdila ključne elemente modela razvoja uspešnih zemalja sa centralnom ulogom države u obezbeđivanju kvalitetnog upravljanja, makroekonomske stabilnosti, infrastrukture i industrijske politike usklađene sa dugoročnim signalima tržišta.

Ključne reči: *ekonomski rast, globalizacija, kvalitet upravljanja, model razvoja, paradigme razvoja, slobodna trgovina, tokovi kapitala.*

Abstract

The third wave of globalization started in 1971 based on floating exchange rates, free trade and capital flows. Over more than three decades the world trade grew much faster than value added: the share of trade in global GDP increased from 13% in 1970 to 25% in 2005. Globalization excelled during the 1980's with the spread of market reforms, trade liberalization and wide acceptance of an export-based development model among the emerging market economies (EME) and the European transition economies. The 2008 global economic crisis severely interrupted financial and trade flows, questioned the viability of the globalization trends and the export-based development model. Despite significant differences in views, most analysts agree that the globalization process will continue. The question is will this be accomplished by fixing structural problems (*Rajan*), choosing smart globalization consistent with democracy and national self-determination (*Rodrik*), or by delegating the necessary regulatory and policy responsibilities to supranational bodies (*Stiglitz*). Despite few minor fixes, the crisis effectively confirmed the key elements of the pragmatic development model stemming out the experience of successful countries with the pivotal role of the state in securing quality governance, macroeconomic stability, infrastructure and industrial policy consistent with long term market signals.

Key words: *economic growth, globalization, governance, development model, development paradigm, free trade, capital flows.*

* Dušan Vujović je redovni profesor Fakulteta za ekonomiju, finansije i administraciju Univerziteta Singidunum. Objavljivanje ovog članka realizovano je u okviru projekta "Unapređenje konkurentnosti Srbije u procesu pristupanja Evropskoj uniji", Ministarstvo nauke Republike Srbije, br. 47028, za period 2011.-2014. godine.

Uvod

Tokom poslednje tri godine svetska privreda je prošla kroz najveću katarzu od velike ekonomske krize 1930-ih. Dogodilo se nemoguće. Prvo, finansijska kriza je gotovo istovremeno zahvatila sve segmente globalnog finansijskog tržišta uključujući nekretnine, bankarske kredite i tržišta akcija (kapitala), a to se, kako tvrde najeminentniji autori (na primer *Claessens, Rogoff, Reinhart*), gotovo nikad ne dešava. Drugo, finansijska kriza se veoma brzo proširila na svetsku trgovinu i realnu ekonomiju u celom svetu. Samo širenje krize ne predstavlja iznenađenje imajući u vidu prethodni nivo liberalizacije spoljne trgovine i povezanosti finansijskih tržišta na nacionalnom i međunarodnom nivou. Ali je pojačavanje i kumuliranje efekata krize, kao i preterano reagovanje (povlačenje) strateških učesnika prevazišlo i najcrnja predviđanja.

Posledice globalne ekonomske i finansijske krize su mnogobrojne i veoma ozbiljne. I pored zamašne monetarne i fiskalne intervencije u razvijenim zemljama, kriza je zaustavila ekonomski rast: tokom 2009. godine došlo je do pada svetskog bruto domaćeg proizvoda (DBP) i rekordnog porasta nezaposlenosti. Poljuljano poverenje potrošača i investitora ne pogoduje oživljavanju agregatne tražnje na kratak rok ni rastu investicija kao osnove dugoročnog rasta. U istom pravcu deluju ograničena raspoloživost kredita i bitno smanjeni međunarodni tokovi kapitala tako da prelazak na usporeniju putanju dugoročnog privrednog rasta postaje sve izvesniji.

Evropske zemlje u tranziciji prošle su najgore u protekloj krizi. Zabeležile su najveći pad BDP (u proseku preko 6%), a perspektive budućeg rasta mogu biti dovedene su u pitanje u uslovima ograničenih kredita, smanjenih tokova kapitala i bitno suženih izvoznih mogućnosti.

Pored neposrednih efekata na ekonomske performanse, kriza je nemetnula veoma bolan „in vivo” eksperiment kojim se testira otpornost pojedinih zemalja i regiona, vitalnost njihovih institucionalnih rešenja i kvalitet dugoročnih modela razvoja. Najvažnije, kriza je dovela u pitanje konceptualne osnove globalizacije i ekonomske politike na kojima je počivao rekordno visoki ekonomski rast tokom poslednjih decenija. Široko prihvaćeni procesi globalizacije obezbedili su kritične preduslove za rea-

lizaciju uspešnih modela ekonomskog rasta i razvoja koje su sledile nove tržišne privreded (NTP) uključujući Kinu, Indiju, Brazil, Koreju i druge “azijske tigrove”.

Budućnost procesa trgovinske i finansijske globalizacije se prema tome javlja jednim od ključnih dimenzija i pretpostavki budućih modela ravoja. I pored značajnih razlika u interpretaciji, većina autora se slaže u tome da nastavak procesa ekonomske globalizacije nema alternativu. *Rajan* [24] govori o tektonskim rasedlinama (fault lines) koje su ovom krizom otvorene i ugrožavaju fundamentalnu finansijsku stabilnost na nacionalnom i globalnom nivou. Da bi se procesi globalizacije nastavili, on predlaže tehnička rešenja koja će realno povezivati ekonomske i političke procese, omogućiti nalaženje prihvatljivih nivoa rizika u upravljanju globalnim neravnotežama i nehomogenim finansijskim sistemima.

Rodrik [27] ide korak dalje i govori o paradoksu globalizacije koji je neohodno razrešiti da bi se nastavilo sa sledećom fazom. Proces liberalizacije spoljne trgovine i tokova kapitala doveli su do stepena ekonomske globalizacije koji sada udara u limite demokratije i nacionalne suverenosti. Preslobodna tržišta počinju da ugrožavaju političku demokratiju i samopredeljenje nacionalnih privreda. Posle određenog nivoa globalizacija postaje nestabilna i neodrživa pošto gubi podršku nacionalne politike. Kako, po *Rodriku*, delegiranje dela političkog i nacionalnog suvereniteta ne dolazi u obzir, rešenje se može naći jedino u ograničavanju stepena globalizacije (smart globalization) koji još uvek daje većinu blagodeti slobodne trgovine i kretanja kapitala ali ne dovodi u pitanje demokratiju i nacionalno samo-opredeljenje (self-determinantion).

Stiglitz [33] uočava prisustvo trajnih nesavršenosti nacionalnih i globalnih tržišta, posebno finansijskih tržišta, koja zahtevaju adekvatnu regulatornu i kontrolnu funkciju da bi davala efikasne ishode. Pošto su ove nesavršenosti rezultat inherentnih karakteristika pojedinih tržišta i finansijskih instrumenata a ne stepena globalizacije robnih i finansijskih tokova, problem se može samo prigušiti ali ne rešiti kontrolisanjem nivoa globalizacije. *Stiglitz* zato rešenje vidi upravo u koordinaciji politika i delegiranju ključnih kontrolnih i regulatornih funkcija nadnacionalnim telima koja bi se formirala i funkcionisala u okvirima postojećeg ili proširenog mandata OUN.

U ovom radu ćemo pokušati kratko da odgovorima samo na neka od ovih pitanja. U prvom delu rada dajemo prikaz karakterističnih stavova o procesima globalizacije i uticaja krize. Nezavisno od kontraverzi i velikih razlika u mišljenjima, svi autori se slažu da se procesi globalizacije mogu nastaviti. Pitanje je da li će se to desiti rešavanjem očiglednih problema (*Rajan*), svesnim ograničavanjem globalizacije u skladu sa zahtevima očuvanja demokratije i nacionalnih privreda (*Rodrik*), ili delegiranjem neophodnih regulativnih i ekonomsko-političkih nadležnosti supranacionalnim telima (*Stiglitz*).

U drugom delu navodimo osnovne pragmatske sastojke modela razvoja koje su sledile najuspešnije privrede tokom poslednjih 60 godina. I pored manjih popravki, kriza je samo potvrdila ključne elemente modela razvoja uspešnih zemalja sa centralnom ulogom države u obezbeđivanju kvalitetnog upravljanja, makroekonomske stabilnosti, infrastrukture i industrijske politike usklađene sa dugoročnim signalima tržišta.

U trećem delu navodimo spisak loših, promašenih, kontraveznih ideja koje se decenijama vraćaju na dnevni red sa posebnim naglaskom na ključne aspekte monetarne i fiskalne politike gde Srbija već duže vreme ne uspeva da izađe iz začaranog kruga.

I posle globalizacije – globalizacija

Globalizacija nije ništa novo. Prvi pokušaj ekonomske integracije sveta na osnovu zlatnog standarda i slobodnog kretanja roba i kapitala završen je neuspehom 1914. godine pred početak I svetskog rata. Drugi ograničeni pokušaj globalizacije, na osnovu sporazuma potpisanog u Bretton Woods-u 1944. godine pred kraj II svetskog rata, zasniva se na principima zlatnog važenja dolara, fiksnih kursa vodećih valuta i striktno kontrole kretanja kapitala.

Treći pokušaj globalizacije zvanično je započeo 15. avgusta 1971. godine kada je ukinuto zlatno važenje dolara, a sistem fiksnih valutnih kursa i striktno kontrole tokova kapitala zamenjen plivajućim kursovima i slobodnim finansijskim tokovima. Brzina i dubina širenja treće globalizacije u oblasti trgovine, finansija, informacija, tehnologije i znanja premašila je sva očekivanja. Koristi od globalizacije tokom narednih decenija bile su brojne i široko rasprostra-

njene. Globalizacija je izmenila ekonomsku kartu sveta tako što je omogućila rast dohotka i smanjenje siromaštva u Kini, Vijetnamu, Indiji i drugim azijskim zemljama, i suštinski podržala proces tranzicije i euro-integracija velikog broja bivših socijalističkih zemalja.

Gro pozitivnih efekata globalizacije kanalisano je slobodnim tokovima kapitala. Prema Podacima Svetske banke i MMF-a, priliv kapitala u nove tržišne ekonomije dostigao je skoro 10% njihovog kombinovanog BDP u 2007. godini i značajno doprineo njihovim investicijama i ekonomskom rastu zasnovanom na izvozu. Izvoz novih tržišnih privreda u periodu 2000-2007 činio je čak dve trećine ukupnog povećanja svetske trgovine i 60% rasta svetske proizvodnje. Samo deceniju ranije ove zemlje su dale samo ¼ rasta svetske trgovine i 40% rasta svetske proizvodnje. Nasuprot tome, izbijanje svetske krize 2008. godine izazvalo je smanjenje svetskog dohotka za skoro 3% i pad svetske trgovine od 10%.

Da li to znači da model razvoja zasnovan na snažnoj izvoznoj orijentaciji koji su sledile NTP više nije ostvariv? Da li svet posle krize traži novi model rasta i razvoja, nove mere ekonomske politike, novu međunarodnu finansijsku arhitekturu? Prema nalazima Komisije za rast i razvoj (COGAD 2009), većina autora smatra da se ključne tržišne reforme i mere ekonomske politike usmerene na podržavanje dugoročnog ekonomskog rasta u uslovima globalizacije nisu suštinski izmenile posle ove krize. Mišljenja o drugim pitanjima su podeljena.

Globalisti (*Bhagwati, Cooper, Mishkin*) ne vide nikakve sistemske probleme u dugoročnim trendovima sveopšte globalizacije. Kriza je privremeno usporavanje neizbežnih dugoročnih procesa koji vode ekonomskom i finansijskom objedinjavanju sveta. Najvažnije je ne popustiti pred iskušenjima i željama pojedinih zemalja (i političara) da posegnu za oportunističkim rešenjima (trgovinskom zaštitom i nacionalnim rešenjima koja smanjuju globalno blagostanje). Po mišljenju globalista, svet bez ograničenja u tokovima roba, usluga, kapitala (ali, valja primetiti, ne nužno i rada) daje najefikasnije rešenje i za njega se treba boriti svim silama.

Druga grupa autora (na primer *Stiglitz, Rodrik, Subramanian* i *Rajan*) smatra da postoje različiti sistemski problemi koji su izbili na površinu tokom ove krize.

Oni se slažu u tome da se svet posle krize ne može vratiti u prethodno stanje i na prethodnu putanju razvoja. Ali se dosta razlikuju u dijagnostici šta su izvori problema i kako ih rešavati.

U svojoj novoj knjizi *Rajan* [24] govori o tri tektonske pukotine (*fault lines*) koje su ovom krizom otvorene i ugrožavaju fundamentalnu dugoročnu finansijsku stabilnost na nacionalnom i globalnom nivou. Jedna pukotina se odnosi na raskorak između zdravih pravila kreditiranja i rastućih političkih pritiska na nacionalnom nivou (posebno u SAD i drugim razvijenim zemljama) da se srednjoj klasi odobravaju jeftini (a često i direktno subvencionisani) krediti. Time se podiže kupovna moć stagnantnih nominalnih dohodaka i ublažavaju tenzije izazvane rastućim nejednakostima u raspodeli dohotka i bogatstva. Naravno, to suštinski dezavuiše objektivnu ocenu kreditne sposobnosti i sistematski vodi kreditnoj ekspanziji koja nije održiva na duži rok. Druga pukotina odnosi se na dugoročnu održivost rasta zasnovanog na izvoznoj orijentaciji koju sleded nove tržišne privrede (NTP). To otvara jaz između efikasnosti (produktivnosti) domaće i izvozne privrede i sistematski povećava zavisnost NTP od uvozne tražnje razvijenih zemalja. Treća pukotina odnosi se na nesavršenu interakciju različitih finansijskih sistema koji dolaze u kontakt povodom finansiranja velikih globalnih trgovinskih deficita. Finansijski sistemi SAD i drugih razvijenih zemalja funkcionišu po drugačijim pravilima od finansijskih sistema NTP i njihovi neposredni kontakti mogu da generišu neočekivane rizike.

Rajan argumentovano predlaže nalaženje konkretnih ekonomsko-političkih i institucionalnih rešenja koja će realno povezivati ekonomske i političke procese na nacionalnom nivou, omogućiti nalaženje prihvatljivih nivoa rizika u upravljanju globalnim neravnotežama i nehomogenim finansijskim sistemima na globalnom nivou.

Na početku krize *Rodrik* i *Subramanian* [26] su na osnovu empirijske analize pokazali da je vreme slobodnih tokova kapitala (i cross-border finansiranja) prošlost za kojom ne treba žaliti. Nezavisno od ishoda teorijskih i empirijskih debata o poželjnom nivou globalne mobilnosti kapitala, jasno je da će u svetu posle krize postojati neporedivo više finansijske regulative (u početku pretežno na nacionalnom a kasnije i na globalnom nivou). Struktura i

način upravljanja finansijama (u korporacijama, bankarskim i nebankarskim institucijama) trajno će se izmeniti i to će snažno uticati na međunarodne tokove kapitala nezavisno od želja političara ili pobornika suprotstavljenih ekonomskih škola.

U kasnijim radovima *Rodrik* je postepeno evoluirao do tvrdnje da maksimalna liberalizacija spoljne trgovine i finansijskih tokova može otvoreno da protivreči ciljevima demokratije i samo-opredeljenja i zagovara nivo liberalizacije koji ostavlja dovoljno prostora za paralelno vođenje domaće ekonomske i socijalne politike. U dugo najavljivanoj knjizi koja je ovih dana konačno izašla iz štampe, *Rodrik* [27] ide korak dalje i do kraja razvija tezu o paradoksu globalizacije. Procesi liberalizacije spoljne trgovine i tokova kapitala tokom poslednjih nekoliko decenija doveli su do takvog stepena ekonomske globalizacije koji sada udara u limite demokratije i nacionalne suverenosti. Kriza je samo ubrzala ove procese pošto je urušila kredibilnost nekih ključnih principa na kojima je počivala brza ekonomska i finansijska globalizacija. Zbog toga danas više niko ne veruje u tezu da su sve finansijske inovacije dobrodošle nezavisno od stepena transparentnosti i prisutnih rizika, da finansijski sistem može biti prepušten samoregulaciji i da država na neki volšeban način može da izbegne posledice grešaka (i pada) velikih banaka i drugih finansijskih organizacija.

Dakle, na jednom ekstremu, preslobodna tržišta ugrožavaju političku demokratiju i samopredeljenje nacionalnih privreda, i samim tim globalizacija posle određenog nivoa postaje nestabilna i neodrživa pošto gubi podršku nacionalnih politika. Na drugom ekstremu, previše autarhije vodi u protekcionizam sa gubitkom efikasnosti i potencijalnog rasta dohotka. Pošto, po *Rodriku*, odustajanje od (ili delegiranje) dela političkog i nacionalnog suvereniteta nekom postojećem ili budućem globalnom telu ne dolazi u obzir, jedino rešenje je ograničiti procese globalizacije – naći optimalni nivo globalizacije (smart globalization) koji daje većinu blagodeti slobodne trgovine i kretanja kapitala ali ne dovodi u pitanje demokratiju i nacionalno samo-opredeljenje (self-determination).

Stiglitz [33] takođe uočava prisustvo trajnih nesavršenosti nacionalnih i globalnih tržišta, posebno finansijskih tržišta, koja zahtevaju adekvatnu regulatornu i kon-

trolnu funkciju da bi davala efikasne ishode. Pošto su ove nesavršenosti rezultat inherentnih karakteristika pojedinih tržišta i finansijskih instrumenata a ne stepena globalizacije robnih i finansijskih tokova, problem se može samo prigušiti ali ne rešiti kontrolisanjem nivoa globalizacije. *Stiglitz* zato naglašava pitanja kvaliteta upravljanja na globalnom nivou, probleme nejednakosti i sistemskih nesavršenosti globalnih tržišta koje se ne mogu lako ispraviti. On rešenje vidi upravo u koordinaciji politika i delegiranju ključnih kontrolnih i regulatornih funkcija nadnacionalnim (ekspertskim i političkim) telima koja bi se formirala i funkcionisala u okvirima postojećeg ili proširenog mandata OUN.

Ukratko, kritičari smatraju da je po *Stiglitz*-u, tržišni fundamentalizam mrtav, i da na nacionalnom i globalnom nivou treba tražiti druga rešenja, kako u sferi tržišnog regulisanja tako i u sferi vođenja ekonomske politike. Čitav niz autora danas se nalazi bliže poziciji koju zastupa *Rajan*. Oni se slažu da je kriza otkrila ozbiljne strukturne (pa i tektonske) probleme, ali smatraju da se većina problema može rešiti boljom klasičnom regulacijom tržišta bez otvorenog ograničavanja procesa daljnje liberalizacije spoljne trgovine i finansijskih tokova. *Rodrik* je doveo do ekstreme kontradikciju između dva bazična postulata tržišne demokratije: želju da se obezbedi neograničeno širenje tokova robe i kapitala i, istovremeno, potpuno zaštititi striktno nacionalna demokratija i politika. Dilema se može rešiti na dva načina, a oba su teorijski, politički i ideološki veoma nepopularna. Rešenje koje je ponudio *Rodrik* – kroz svesno i javno ograničavanje stepena slobode trgovine i tokova kapitala – zvuči kao poraz modela liberalnog kapitalizma. Drugo logičko rešenje, kroz delegiranje dela političkog suvereniteta nadnacionalnim telima, zvuči kao poraz modela političke demokratije na kojoj se baziraju SAD.

Praktični model razvoja: iskustava uspešnih zemalja

Najeminentnija grupa ekonomista okupljena pod rukovodstvom nobelovca *M. Spensa* (Commission on Growth and Development – COGAD) detaljno je analizirala praktična iskustva najuspešnijih zemalja (uključujući Kinu, Indiju, Bra-

zil, Koreju i druge „azijske tigrove“) po ostvarenom tempu privrednog rasta u posleratnom prirodu. Rezultati objavljeni u predvečerje krize (maja 2008. godine - COGAD 2008.) i potvrđeni u naknadnom izveštaju (COGAD 2009.) ukazuju na pet neophodnih sastojaka razvoja koje su sve uspešne privrede imale: (a) maksimalno korišćenje mogućnosti trgovine i svetskog tržišta, (b) solidna makroekonomska stabilnost, (c) dinamične investicije finansirane značajnim delom iz domaćih izvora, (d) intervencije države usklađene sa signalima tržišta, i (e) profesionalne i odane vlade posvećene pitanjima razvoja. Kriza je samo potvrdila ove nalaze i dala dopunski kredibilitet odgovornom delovanju države.

Korišćenje mogućnosti svetskog tržišta: Sve uspešne privrede maksimalno su koristile mogućnosti svetskog tržišta i na strani uvoza (pre svega sticanjem znanja i tehnologije) i na strani izvoza (efikasnom proizvodnjom dobara koja zadovoljavaju svetsku tražnju).

Srbija je do sada mnogo više „koristila“ mogućnost značajnog uvoza potrošnih dobara i opreme, a mnogo manje manje druge mogućnosti, pre svega dubljeg proizvodnog povezivanja, uvoza proizvodnih i upravljačkih znanja usmerenih na rast konkurentnosti i produktivnosti u sektorima sa jasnom izvoznom orijentacijom. Štaviše, veliki deo uvoza nije finansiran prihodima od izvoza već sredstvima od zamašnih doznaka radnika u inostranstvu,¹ grantova i transfera, direktnih ulaganja i zaduživanja (kako države tako i privatnog sektora – banaka i preduzeća). Kao rezultat, stepen spoljne zaduženosti države i privatnog sektora brzo se povećavao i prei da dostigne gornju održivu granicu mnogo pre dostizanja neohodnog nivoa obnove i kompletiranja ključne infrastrukture (kao repera za javni sektor) i reindustrijalizacije (kao repera za privatni sektor).

Održavanje kredibilne makroekonomske stabilnosti: U oblasti stabilnosti cena, održive fiskalne i eksterne pozicije uspešne zemlje nisu insistirale na superniskoj inflaciji, minimalnim fiskalnim deficitima, ili fiksnim valutnim kursovima. Ali su se trudile da inflacija, fiskalni i spoljni deficit budu pod stalnom, odgovornom i nadasve koordinisanom kontrolom ekonomske politike.

¹ U prirodu 2000.-2009. radničke doznake su porasle skoro pet puta sa 1,13 milijardi dolara SAD (ili 18,6% BDP) na čak 5,4 milijarde dolara SAD (ili 12,7% BDP).

Kod nas je glavni izazov ostvariti neophodnu koordinaciju monetarne i fiskalne politike i uveriti potrošače i investitore da je trajna makroekonomska stabilnost cilj koji nema alternativu.

Ostvariti visoku dinamiku efikasnih investicija finansiranih iz domaćih izvora štednje: Sve uspešne zemlje su ostvarivale visoke stope investicija koje su velikim delom bile finansirane iz domaćih izvora štednje, uključujući javne investicije koncipirane tako da privlače i omogućavaju (a ne istiskuju) privatne investicije. Pored kvaliteta poslovnog okruženja to je ulivalo dopunsko poverenje stranim investitorima da povećaju svoja ulaganja.

Posle više godina zastoja, javne investicije (u infrastrukturu) konačno su krenule i u Srbiji. Suštinski izazov je kako preći sa reči na dela u realizaciji privatnih investicija u postojećem lavirintu zakona i procedura koje opterećuju poslovno okruženje. Još veći izazov je kako generisati veću privatnu štednju razvojem novih finansijskih instrumenata i kako smanjiti negativnu štednju države pri enormnim socijalnim rashodima i kritično suženoj poreskoj bazi.

Uvažavati dugoročne signale sa tržišta u državnim intervencijama: Neophodno je uvažavati tržišne signale i u situacijama kada država svesno interveniše fiskalnim sredstvima ili merama ekonomske politike utiče na alokaciju resursa. Davanje subvencija, podržavanje određenih sektora i, uopšte, vođenje aktivne industrijske politike može biti uspešno jedino ako je usmereno na korigovanje tekućih nesavršenosti i dostizanje rešenja koja su u skladu sa dugoročnijim tržišnim ishodom.

U Srbiji je glavni izazov kako definisati aktivnu ulogu države da se izbegne favorizovanje pojedinačnih preduzeća ili sektora koji nemaju razvojnu šansu, odnosno kako izbeći rasipanje veoma ograničenih javnih sredstava na politički inspirisane intervencije.

Obezbediti profesionalne i odane vlade posvećene pitanjima razvoja. Sve uspešne zemlje imale su vrhunski profesionalne, kredibilne, poštene, odane, i predane vlade koje su ulagale ogromne napore da nađu najbolja rešenja i dostignu realne rezultate. Njihov cilj je bio stvoriti povoljno makroekonomsko i regulatorno okruženje za rast privatnog sektora, obezbediti infrastrukturu, komunalne usluge, obrazovanje i zdravstvo. Pored toga one su aktivno pratile

kako ova rešenja funkcionišu u praksi i usavršavale ih da bi se ostvario željeni rezultat na nivou cele zemlje.

Ovo je možda najkrupniji izazov u našim uslovima. Orijentacija na stvarne (i smislene) rezultate i odgovornost za njihovu realizaciju gotovo da ne postoji od nivoa konkretnih resornih zaduženja do vlade u celini. Najbolja potvrda je poplava političkih obećanja (pojedinačnih ministara) od „prisivajanja“ projekcija budućih ekonomskih performansi do očekivanih rezultata u procesu evropskih integracija.

Neophodne su krupne promene u načinu razmišljanja i ponašanja da bismo dobili kredibilnu vlast koja može da generiše širi politički i društveni konsensus kao osnovu uspešnog dugoročnog privrednog razvoja. Bez toga će biti jako teško završiti institucionalne reforme i kompletirati infrastrukturu kao pretpostavke budućeg razvoja i odgovoriti na nove izazove u sve težem okruženju globalne ekonomije. Novi izazovi uključuju veću konkurenciju i teži pristup atraktivnim tržištima u uslovima slabije tražnje i višeg stepena (sakrivenog) protekcionizma, smanjene mogućnosti kreditnog finansiranja, i značajna ograničenja u tokovima kapitala. Zato je neophodno proveriti realnost ključnih pretpostavki strategije razvoja do 2020. koja se velikim delom naslanja na izveznu orijentaciju i obilan priliv eksternih izvora finansiranja.

Loše ideje, zablude, promašaji

Izučavanje ekonomskog rasta tokom poslednjih 60 godina izbacilo je na površinu mnogo loših ideja koje uglavnom, sa retkim izuzecima u specijalnim uslovima i u kraćim periodima vremena, nisu davale dobre rezultate. I pored toga, ove ideje i dalje su prisutne u raspravama o pitanjima ekonomske politike i reformi neophodnih za dostizanje dugoročnog održivog rasta. Srbija u tom pogledu nije izuzetak. Naprotiv, čini se da pogrešne ideje dugo preživljavaju u našim uslovima. Zato je uputno makar taksativno nabrojati loše ideje i objasniti suštinu njihove promašenosti.

Ukratko, za održivi dugoročni ekonomski rast nije dobro (COGAD 2008, str. 68-69):

- *Subvencionisanje cena energije* pošto promoviše nefikasnost u korišćenju energije, generiše fiskalne i

trgovinske deficite i onemogućava (ili usporava) primenu efikasnijih tehnologija.

- *Stvaranje veštačkih radnih mesta u javnom sektoru* da bi se „rešio“ tekući problem nezaposlenosti (obično partijski, lokalno ili porodično povezanih ljudi) pošto trajno blokira javne rashode, ruši imidž države i promoviše neodgovorno ponašanje. Ovo treba razlikovati od javnih radova koji mogu biti korisna forma anticikličnog delovanja države u vreme krize ili niske konjunktura.
- *Voditi procikličnu fiskalnu politiku na kratak rok* – tj. držati fiskalni deficita u krutim okvirima u toku kratkoročnih promena konjunktura pošto to obično vodi smanjivanju diskrecionih rashoda, rashoda na infrastrukturu i drugih rashoda ključnih za dugoročni razvoj.
- *Davati nespecificiranu uvozu zaštitu pojedinim granama ili preduzećima* pošto to vodi misalokaciji resursa, promoviše neefikasnost i rast cena. Nasuprot tome, vremenski ograničena zaštita mladih grana ili preduzeća sa jasno definisanom strategijom izlaska može biti opravdana.
- *Koristiti kontrolu cena da bi se sprečila inflacija* pošto to proizvodi nestašice i u odsustvu konkurencije nikada ne daje očekivani efekat.
- *Zabranjivati (ograničavati) izvoz* da bi se veštači povećala ponuda i smanjile cene na domaćem tržištu (u korist potrošača a na štetu proizvođača) pošto to obično vodi nestašicama na kratak rok i misalokaciji resursa na duži rok.
- *Veštački sputavati procese urbanizacije* administrativnim metodima i nedovoljnim investiranjem u gradsku (komunalnu) infrastrukturu.
- *Ignorirati važna ekološka pitanja kao “luksuz koji ne može da se priušti”* na nižem nivou dohotka pošto je ukupni trošak odlaganja rešenja obično mnogo veći.
- *Zanemarivati rezultate u trošenju budžetskih sredstava* i, na primer, meriti uspeh sistema obrazovanja (ili zdravstva) preko izgrađenih škola (bolnica) i broja upisanih đaka/studenata (pacijenata) umesto preko kvaliteta stečenih znanja (trajanja i kvaliteta života).

- *Držati plate službenika u javnom sektoru ispod nivoa koji bi se formirao na tržištu* (sa iznuđenim korekcijama kroz loš sistema napredovanja i nagrađivanja zasnovan na godinama službe a ne rezultatima).
- *Imati slabu regulativu bankarskog sektora* kombinovanu sa direktnom kontrolom ili mešanjem u poslovanje banaka i drugih finansijskih organizacija pošto to sprečava razvoj finansijskog sektora i podiže troškove finansijskog posredovanja.
- *Dozvoljavati trajniju apresijaciju kursa na osnovu priliva kapitala* koji nije održiv na duži rok, a privreda nije spremna za prelazak na viši nivo produktivnosti koji jedini može da opravda apresijaciju kursa.

Globalna kriza je dodala sledeće dileme u definisanju adekvatnih mera ekonomske politike u uslovima krize (COGAD 2009, str. 34):

- *Globalna kriza nije privremeni poremećaj* posle koga se nacionalne ekonomije vraćaju na prethodnu putanju rasta, troškova kapitala, tokova trgovine i kapitala.
- *Potreba za boljom regulativnom i nadzornom funkcijom države* (posebno u finansijskom sektoru) nije zeleno svetlo za direktno uplitanje države u funkcionisanje (finansijskog) sektora.
- *Privremeni pad trgovine i finansijskih tokova* nije dovoljan razlog da se napusti zdrava izvozna orijentisana strategiju tržišnog razvoja.
- *Kratkoročne mere fiskalne politike* ne smeju biti blokirane brigom za srednjeročni javni dug.
- *Mere anti-ciklične fiskalne politike moraju da uzmu u obzir efikasnost javnih rashoda* i mere održavanja javnih finansija u održivim okvirima na duži rok (posle krize).
- *Neophodno je obezbediti veći stepen jednakosti u raspodeli dobitaka i gubitaka* kako u periodima krize tako i prosperiteta.
- *Finansijski sektor mora se posmatrati u kontekstu njegovih veza sa realnom ekonomijom.*
- *Monetarna politika pored inflacije, kretanja (ne)zaposlenosti i ekonomskog rasta mora uzimati u obzir druge potencijalne izvore nestabilnosti* kao što su kretanje cena finansijske i realne aktive, stepen zaduženosti

preduzeća i banaka (leverage), prisustvo netransparentnih i složenih finansijskih derivata, itd.

- *Pogrešno je kupovati atraktivne finansijske instrumente čije rizike je teško razumeti i oceniti – viša stopa prinosa obično označava i više rizike mada su oni često sakriveni.*

Za Srbiju su posebno značajna upozorenja koja se odnose pre svega na:

- *monetarnu politiku*, i to kako na trajniju višegodišnju apresijaciju kursa na osnovu priliva kapitala koji nije održiv na duži rok, tako i na neuvažavanje potencijalnih izvora nestabilnosti koji doduše nisu pod direktnom kontrolom centralne banke ali utiču na ciljnu inflaciju kao ključni cilj i reper montarne politike.
- *fiskalnu politiku*, kako na vođenje prociklične fiskalne politike (što se u našim uslovima manifestuje kroz kašnjenje u plaćanjima i rušenje finansijske discipline sa veoma lošim posledicama na celu privredu), tako i u ograničavanju logičnih kratkoročnih mera fiskalne politike hipertrofiranom brigom za srednjeročni javni dug i ignorisanjem efikasnosti javnih rashoda.
- *javni sektor*, kako na stvaranje veštačkih radnih mesta u javom sektoru tako i držanje niskih plata.
- *ekstenzivno korišćenje kontrole cena*,
- *ignorisanje važnih ekoloških pitanja*, i
- *zanemarivanje stvarnih rezultata u trošenju budžetskih sredstava*.

Zaključak

Globalizacija nema alternativu, posebno kada je ekonomija u pitanju. Međutim, da bi se globalizacija ostvarila na pravi način, neophodno je otkloniti brojne zablude u vođenju ekonomskih i strukturnih politika.

Literatura

1. Aghion, Philippe, and Peter Howitt. 1992. "A Model of Growth through Creative Destruction." *Econometrica* 60 (March): 323–51.
2. Becker, Torbjörn et. al. 2010. Whither growth in central and eastern Europe? Policy lessons for an integrated Europe. Bruegel Blueprint Series Volume XI. Bruegel, Brussels.
3. Bhagwati, Jagdish. 2004. *In Defense of Globalization*. New York: Council on Foreign Relations.
4. Birdsall, Nancy, and Francis Fukuyama (editors). 2011. *New Ideas in Development after the Financial Crisis*. The Johns Hopkins University Press. Forthcoming.
5. Bourguignon, François. 2007. "The Challenges of Inclusive Global Development." Presentation to the Development Committee, World Bank, Washington, DC.
6. Brahmabhatt, Milan. 2008. "Weathering the Storm: Economic Policy Responses to the Financial Crisis." Working Paper. World Bank, Washington, DC.
7. Collier, Paul. 2007. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done about It*. New York: Oxford University Press.
8. Commission of Experts of the President of the General Assembly. 2009. *Recommendations by the Commission of Experts of the President of the General*
9. *Assembly on Reforms of the International Monetary and Financial Systems*. New York: United Nations.
10. Commission on Growth and Development (COGAD). 2008. *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*. Washington, DC: World Bank.
11. Commission on Growth and Development (COGAD). 2009. *Post-Crisis Growth in Developing Countries*. A Special Report. Washington, DC: Commission on Growth and Development.
12. Demirgüç-Kunt, Asli, and Luis Servén. 2009. "Are All the Sacred Cows Dead? Implications of the Financial Crisis for Macro and Financial Policies." Policy Research Working Paper 4807. World Bank, Washington, DC.
13. Griffith-Jones, Stephany, José Antonio Ocampo, and Joseph E. Stiglitz, (Editors). 2010. *Time for a Visible Hand: Lessons from the 2008 World Financial Crisis*. Oxford University Press.
14. Institute of International Finance (IIF). 2009. *Capital Flows to Emerging Market Economies*. Washington, DC: IIF.
15. IMF (International Monetary Fund). 2007. *World Economic Outlook: Globalization and Inequality*. Washington, DC: IMF.
16. IMF. 2009. *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF.
17. IMF, Fiscal Affairs Department. 2009. "The State of Public Finances: Outlook and Medium-Term Policies after the 2008 Crisis." IMF, Washington, DC.
18. IMF, Fiscal Affairs and Research Departments. 2008. "Fiscal Policy for the Crisis." Staff Position Note. IMF, Washington, DC.

19. Kashyap, Anil, Raghuram Rajan, and Jeremy Stein. 2008. "Rethinking Capital Regulation." The Federal Reserve Bank of Kansas City symposium "Maintaining Stability in a Changing Financial System," Jackson Hole, WY. August 21-23.
20. Krugman, Paul. 2009. "How Did Economists Get It So Wrong?" *New York Times*, September 6, 2009.
21. Leipziger, Danny, and William O'Boyle. 2009. "The New Economic Powers (NEPs): Leadership Opportunities Post Crisis." *World Economics* 19 (3): 43-80.
22. Mattoo, Aaditya, and Arvind Subramanian. 2009. "A Crisis Round of Trade Negotiations?" *iie.com*, March 30. www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=1173
23. Rajan, Raghuram. 2005. "Has Financial Development Made the World Riskier?" NBER Working Paper 11728. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
24. Rajan, Raghuram. 2010. *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*, Princeton University Press, Princeton.
25. Rodrik, Dani, and Arvind Subramanian. 2008a. "We Must Curb International Flows of Capital." *Financial Times*, February 25.
26. Rodrik, Dani, and Arvind Subramanian. 2008b. "Why Did Financial Globalization Disappoint?" Working Paper 2008-0143. Harvard University, Weatherhead Center for International Affairs, Cambridge, MA.
27. Rodrik, Dani. 2011. *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. New York: W. Norton & Company.
28. Romer, Paul. 1990. "Endogenous Technological Change." *Journal of Political Economy* 98 (5): 71-102.
29. Sapir, Andre. 2005. "Globalization and the Reform of European Social Models." Policy Brief. Bruegel, Brussels.
30. Schumpeter, Joseph. 1942. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper.
31. Stiglitz, Joseph. 2002. *Globalization and Its Discontents*. New York: Norton.
32. Stiglitz, Joseph. 2006. *Making Globalization Work*. New York: Norton.
33. Stiglitz, Joseph. 2010. *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*. New York: New Press.
34. Vujović, Dušan. 2008. Globalna finansijska kriza: poruke i pouke za kasne tranzicije privrede, *Ekonomika preduzeća*, godina LVI, januar-februar 2008.
35. Vujović, Dušan. 2009a. Ekonomska politika u vreme krize: izazovi, ograničenja, paradoksi, *Ekonomika preduzeća*, godina LVII, januar-februar 2009.
36. Vujović, Dušan. 2009b. *Globalni kontekst krize i odgovori ekonomske politike*, *Ekonomika preduzeća*, godina LVII, septembar-oktobar 2009.
37. Vujović Dušan. 2010a. New international financial architecture: Short-term fixes vs. Long-term reforms, *Economics of Enterprise*, Vol. LVIII, January-February 2010.
38. Vujović Dušan. 2010b. New The Role of International Financial Institutions in Financial Crisis. *Economics of Enterprise*, Vol. LVIII, September-October 2010.

Dušan Vujović

je diplomirao 1974. magistrirao 1977, a doktorirao 1984. na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Postdoktorske studije je završio 1990. na Berkli Univerzitetu, SAD. Od 1975-1992. radio je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu (kao asistent, docent i vanredni profesor). Od 1985-1992. je radio kao rukovodilac projekta makroekonomskog modeliranja u Institutu za statistiku, SZS. Od aprila 1992. do oktobra 2001. radio u operativnom delu Svetske banke kao vođa tima za obrazovne, analitičke, investicione i strukturne projekte, i predvodio makroekonomski tim za Ukrajinu.

Od oktobra 2001. do juna 2003. nalazio se na poziciji predstavnika naše zemlje u Svetskoj banci, a od juna 2003. na poziciji predstavnika Svetske banke u Kijevu i menadžera programa za Ukrajinu. Trenutno se nalazi na poziciji glavnog ekonomiste (Lead Economist) u nezavisnoj grupi za ocenu rada Svetske banke (Independent Evaluation Group), glavnog urednika časopisa *Finansije* i redovnog profesora na Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju u Beogradu. Objavio je više knjiga i članaka u vodećim domaćim i svetskim stručnim časopisima na teme institucionalnih reformi, privrednog razvoja, makroekonomske analize i modeliranja, fiskalne i poreske politike, ocene investicionih projekata, finansijskog sektora, konkurentnosti i druge.